

НАРОДНЯ БІБЛІОТЕКА Ч. 5.

ГРИГОРІЙ КВІТКА - ОСНОВЯНЕНКО

ПЕРЕКОТИПОЛЕ

КРАКІВ

1 9 4 0

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО

НАРОДНЯ БІБЛІОТЕКА Ч. 5.

ГРИГОРІЙ КВІТКА - ОСНОВЯНЕНКО

ПЕРЕКОТИПОЛЕ

КРАКІВ 1 9 4 0
УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО

За редакцією
Д-ра Є. Пеленського.

Накладом «Українського Видавництва» Краків,
Кармелітська ч. 34, II.

Друк.: «Нова Друкарня Денникова» під комі-
арською управою, Краків, вул. Ожешкової 7.

Verlag: »Ukrainischer Verlag« G. m. b. H.
Krakau, Karmeliterstrasse 34, II.

Druck.: »Nowa Drukarnia Dziennikowa« Kom-
missarische Verwaltung Krakau, Orzeszkowa-
gasse 8.

В однім селі жили два мужики: Денис Ласкотун і Трохим, син бідної вдови Венгерихи. Денис був гарний парубок, проворний, і всі говорили: „Ось росте наш голова!” Трохим же тяжко бідував з жінкою і дітьми. Мати нераз вказувала йому на Дениса, що заробляв багато гроша і приносив всякого добра до дому, не знаючи, що Денис злодійським способом багатів. Раз якогось коло Пречистої вибрався Трохим в губернський город і став на час ярмарку на службу у якогось купця. На диво стрівся тут з Денисом, що удавав бідного, щоби взяти більшу плату у купця. Денис змовився з циганами, щоби обікрасти купця, та це не вдалося, бо Трохим запримітив, що Денис не позамикав замків, хоч удавав, що замикав, Трохим остеріг купця і злодіїв зловили в ночі разом з Денисом і заперли у вязниці. Як скінчився ярмарок, купець нагородив щедро Трохима. Поспішав він домів, щоби бідній семі принести заробіток, аж ось здоганяє його Денис, що якось викрутився з вязниці.

Так ішли ніч; ранком скільки пройшли, тут сонечко ще не дуже піднялось, а вже стало дуже пекти, то вони звернули в лісок, тай полягали спочивати. Як піднялось сонечко, що-то вже жарило! Ні вітер не дихне і ніщо не колишеться, так-так що ледве дихати можна. Наші хлопці хоть і заснули

були, так не можна ніяк і влєжати! Як припече сонце, так місця не знайдуть. На взліссі сонце їх жарить; так вони зайдуть у гущинню, так там ще й гірш; ні відкіль прохолоди ніякої, тільки що зверху палить і малесенький вітрець не проходить. Знайшли воду, не відпнуться; тяжко вже їм і дихати! Викопають кожен собі ямку; приляже туди, то трохи йому й легше, можна холодом трошки дихнути. Зогріються й тут, переходять на друге місце, та так знемоглись, що не здужають і поворухнутись. Цілісінький день ні хмариночки ж то!

Аж ось уже к вечеру, жара затихла трохи, товариші наші піднялись, здихнули свобідніш, поїли чого було і пішли.

„Як не полінуємося”, каже Трохим, „то світом і дома будемо. Від цього ліску до нашого села тільки двадцять верстов”.

„І велія милость, що будемо”, сказав Денис, „тільки не відступай; ти все пристаєш. Поспішай”.

От як ідуть, і верстов сім учистили з полудня, — стала показуватись мов стіна чорна; далі од неї стали одділятись, мов клубки, густії хмари з золотими, од сонця, кругами. Клуби вються, до купи збіраються і стіна все вищенько підбирається. Сонечко за тучу сховалось зарання, і птиця стала збиратись і чогось жде на себе. Самчики ззивають самочок і як можна спішать, у кого є діточки, так до них; а котрі собі гулящі, так полетіли ховатись. Де-далі, де-далі, усе стихає, ні травка не колишеться,

усе чогось жде великого, страшного! Далі стало й гуготіти, далеко-далеко, мов клекоче море, або гуде великий вітер здалеку, або сила белика людей наїзждає, що ще здалеку земля під кіньми стугонить. Блискавка одна тільки й показується, а сонечко зовсім зайшло: хмари спустились, та і не видно нічого.

„А що будемо робити?” став казати Денис, „як ми дійдемо? Скоро зовсім буде темно. Страшно без дороги йти”.

„Аж он маячить лісок!” сказав Трохим: „поспішаймо туди”.

„Де лісок? Я ні його, і нічого не бачу”.

„Він як блисне блискавка, так від дороги на праву руку. Ходім мерщій; усе темніше становиться”.

Вони поспішають. Піднялась і стіна. Стало зовсім темно. Поки не блисне, то нічогосінько й не бачать перед собою. Стіна густа, чорна страшна надвинула і простяглась од сходу до заходу сонця, і із усіх місць блискавка знай блискає. Грім гуде з переливом, мов де по горах громадне каміння качають і інше, мов упаде, стукне, тай замовкне... а тут луна і загрехотить по всьому небу, по всім куткам цієї великої хмари. Замовкне ж грім, так чути щось гуде й клекоче, бурчить страшніше самого грому... А блискавка безперестанно! І як блисне, так послі неї гірш нічого не видно. „А де ти, Трохиме?” казав дрижаючи Денис. „Візьми мене за руку та веди: я швидко впаду. Ніг не підволочу!”

„Держись за мене!” каже Трохим. „Тут уже не далечко. Он, від блискавки видно”.

„Та я бо цієї блискавки боюсь. Ох, ко-
либ швидче до лісу!... Бач, яка страсть іде!
Ось і дощик... Ой швидче поспішай!”

Зовсім повис йому на руки Денис; і
Трохим сам утомивсь, і його волоче; через
велику силу дотавив його під густе дере-
во, положив, і сам звалився.

Тут же і вся туча надвинула як раз на
той ліс і всюди небо покрила як саме чорне
сукно; хоть скільки хоч дивись, — нічого
перед собою не побачиш ніяк! Заревла пре-
страшенна буря, шумить під небесами, но-
ситься по полю, опирається в ліс, пре його,
мов з місця хоче його спихнути і зомяти
зовсім. Гіляки тріщать, ломляться, пада-
ють... тут щось страшно загуло, аж світить
на весь ліс, грім покрило... і разом геп!...
упало аж земля задрижала! А тут грім як
загременить і знов щось упало, затріща-
ло!... То буря пореється, вікові дуби валяє
мов пруття! Як же хлине дощ і вже не йде,
а лле. По лісу шумить, з гори біжить річ-
ками, клекоче... і од неї, од бурі, що бушує,
і од грому, що так і розривається над го-
ловами, шум такий і грохіт, що страшно
й згадати!... А тут блискавка червоним ог-
нем очі засліплює... Іменно преставлення
світу. Денис ні влечить, ні всидить, і не
постоїть на одному місці. Ходить, перебі-
гає зпід одного дерева під друге, руки ло-
мить, сам себе не тямить!

„Трохиме, Трохиме! ти спиш, не боїш-

ся нічого!" так голосно зі страху сказав він.

„Ні, я не сплю, тай не боюсь нічого”.

„Грім убе”.

„Воля Божа! Я це знаю, та хоть і лежу, та молюсь Богу”.

„Хиба ж він і помилує, як йому моли- тись?... Ух! як затріщало у лісі знов!”

„Помилує, тільки покайся!...”

„Як покаяться такому грішнику?” Як мене Бог може простити?”

„А щож? Кайся від щирого серця, твої гріхи не які великі? ти так грішен, як і всяк чоло... Господи! що це?” Тут вони впали обидва навколішки!...

Огнева стріла прорізала все небо і, як оком моргнути, вдарила в це саме дерево, під котрим попереду стояв Денис і отсе прийшов до Трохима. Дерево превисочен- не було, — його так до половини у мілку щепу розбило і всі гілля стерло і змяло, так що й сліду їх не осталося.

На силу піднявся Денис; а це од них, де вони стояли, теж під деревом, було не більш як сяженів з десяток.

Очунявши трохи, Денис ухопив Тро- хима за руки і став прохати: „Ходім, ходім відсіля! тут нас Бог побе!”

„Куди ж ми заховаємось?” каже йому Трохим: „бач яке лихо по всьому лісу? От- то грім запалив дерево: бач горить! Адже й далеко від нас; та й по всьому лісу така халепа!”

„Ой страшно, страшно! А то хто сидить та дивиться на мене?”

„Бог з тобою! нема нікого! Молись краще Богу!”

„Мене й Бог не помилує! Ти думаєш — я такий?... Ох, лице запалило!”

„Помилує, молись, кажу, та кайся!”

„Де вже мені покаятись? Я той, що вас обкрадав. Не було другого злодія в селі... це мое діло! Мене підводили другі... Я обкрадав вас усіх... продавав циганам, москалям... брав гроші та багатів... лавки обікравав... вивертівся! Хотів і тебе так, як от того, що сидить і дивиться грізно на мене”.

Так сказав, не тямлячи нічого, Денис, і бачив себе в груди кулаччям.

Тут разом як оссяє їх блискавка, як хрясне грім, мов небо на них упало!... обидва впали без пам'яті. Трохим, підпливши водою од дощу, трошки отямився, бачить — Денис бігає коло його, руки ламає, блідий як смерть і не тямлючи сам себе, кричить:

„Я не тільки злодій, а й душегубець! зарізав нищого... мав грошей у його знайти... одягу свою закривавив... а він онде свариться... Господи! і Ти мене не помилуєш?”

І став бігати, як не по своєму умі. Спомігся трошки Трохим, піднявся на ноги, став його розговорювати, щоб прийшов у чуєство.

„Ні, кричить Денис, мені Бог смерть

дасть... мене грім уба... Я злодій!... я прикидався добрим, а на других пеню зводив, тебе мав зарізати, щоб ти про лавку в селі не розказав... тепер кажи! Ось-ось мене Бог уба; розкажи всім, який я”.

„Та Бог з тобою, Денисе, що це ти думаєш? повір не мені, Богу святому, що як я побожився, так і не збрешу; буду держатись присяги, і тебе не попрекну ні в чім”.

Тут же Трохим його розважає, а тут грім так і рокотить, а блискавка аж за очі палить! Як стукне, як грякне, як лясне, як затрещать дуби, як запалає де верх дерева якого, як шарахнуть гілля — тут Денис і стане вні ума, і знов своє розказує, що він душогубець, злодій, прикидався добрим і все таке. Далі представляється йому старець, що свариться на його, і він почне розказувати, як убив його і все каже Трохимові: „Усім, усім це розкажи! нехай беруться мене!”

Гримв, торохтів грім, далі став стихати, бо туча вже перейшла. Затих і дощик; тільки блискавка не давала нічого розглядіти; далі й та все потрошку усе тихше, усе менше, далі вже блискає тільки далеко. Роздивився Трохим, аж уже стало на світ займатись.

„Ходім”, каже, „Денисе! вже ми недалеко від свого села. Ходім швидче!”

„Братіку, Трохиме!” каже Денис, не сходяючи з місця, „боюсь ворухнутись! Усе мені чується грім, усе мені бачиться той анахтемський старець!... Трохиме, голуб-

чику, не розкажуй нікому нічого!”

І знов Трохимові треба божитись; сяк-так розговорив його, пішли.

Що досвітком, що вже й сонечко зійшло, ідуть і все поспішають. Денис через усю дорогу хотьби пару з уст пустив, усе задумавшись іде, — далі як крикне:

„А лучше б мене грім убив!”

„Бог зна, що ти споминаеш!” сказав Трохим і глянув на Дениса, та аж злякався: очи як жар горять і сам розлютований мов звір який. А все розговорює його:

„Будь веселенький, каже, вже тільки пять верстов зосталось; це вже наше поле”.

„Тільки пять верстов... Тільки не видно, як з ким небудь пострічаємся і мене видаси! Пропадай же ти один!”

Та з тим словом так і повалив Трохи-ма, і насів його.

„Бог знає... що ти... Денисе, робиш!” сказав стогнучи Трохим під Денисом; далі став проситись: „Пустити мене, братіку, голубчику, соколику! Ей — велике слово, — нікому нічого не скажу! Возьми собі мої всі гроші, що тут зі мною, тільки не губи душі своєї і моєї! Не сироти моїх діточок, не вбивай за живота жінки. На кого моя старенька матінка зостанеться? Братіком, батьком рідним буду тебе цілий вік звати!... Не дай мені без покаяння вмерти! Дай же мені хоть часиночку Богу помолитись!...”

„Помолишся й на тім світі!” лютуючи як звір, казав Денис, одною рукою держу-

чи руки Трохимови і коліном його надавивши, а другою рукою достаючи ізза хляви ніж свій; так як ні поспішає, не справитися однією рукою. А Трохим знай проситься; здихнув і каже:

„Господи милостивий!... Не несе Бог нікого, щоб хто свідком був моєї безвинної смерті!”

Тут і підкотилось перекотиполе од вітру і до самого його. Він глянув жалібно, тай каже:

„Нехай це перекотиполе буде свідком, що ти мене безвинно погубляєш!”

„Негай свідчить скільки хоче! Знав же, на кого й послатись!” казав, регочучись, Денис і, знімаючи зубами піхву з ножа, з того ножа, яким усю дорогу краяв Трохимів хліб і пропитовався.

„Господи милостивий! прийми мою душу!... Жіночко... діточки... тату...”

Денис змахнув рукою... хотів щось, рогочучись, сказати... так ангел Божий, щоб не дати йому у цей час насміватись, хлинув йому у рот братовою кровю, і, прийнявши душу безвинного праведника, поніс її прямо на небеса.

*

Прибігли двоє пастухів од череди і обявили голові, що в такому і такому місці лежить зарізаний чоловік; а хто? вони з ляку й не роздивились. Голова зараз самих надійних людей послав, щоб коло того зарізаного караулили і щоб ні самі до його не підходили, і нікого не допускали.

а стане хто навязоватись, або що таке робити, або казати, то його, як підозрілого, взять і до волости привести. Тут же написали до земського суда рапорт об такому случаї, що „скоропостижно вмерший, зарізаний чоловік, по імені і прозванню неізнаний, лежить благополучно на тім самім місці, де його смерть постигла”.

Деякі з хазяїства пішли з сел на заробітки і ще не повертались до дому, та жінки їх і нічого, і нужди нема. Трохимова ж жінка й мати... що-то почувши об цім, у оден голос крикнули: „Ох, лишенькс! це ж Трохим, певно Трохим!” і задалегідь стали голосити. Серце звістку подало!

Що то вже вони просили голову, щоб дозволив піти оглядіти, і коли він, так хорошенько його обмити і вбрати, а коли можна, і до дому привезти. Звісно, жіноче діло: вони не знають порядку. Голова — і не дай Боже нікому і підступити, запертив, поки суд не виїде і не розв'яже йому рук!

Аж ось, на другий день явився в село й Денис. Та що то одягнений! Іще лучше усе собі посправляв, у чім попереду ходив. Веселий, говірливий, жартує з усіма, кого пострічає. Бачить, що люди зіходяться все до волости, і він туди. Йому й розказують, що знайшли зарізаного; а він зараз і не стерпів і питається: „Щож його жінка та мати кажуть?”

„Чиї?” — дивуючися, питає його голова.”

„Адже ви... чи хто бак казав?... що, кажуть, то Трохим?”

„Ще незвістно й ніхто з нас об тім і не думав на те, що і казати. Чи мало їх повиходило з села на заробітки? може, це й не наш”.

„Хто ні єсть, нехай собі лежить, поки зведемо”, сказав, сміючись, Денис. „А хто зарізав, свідки скажуть”. Деякі молодці тут були, та аж зареготались і кажуть: „О, щоб тебе з Денисом! Вже хоть що, а латку приставить. Де ж таки в чистому полі свідки. Вже коли порався, так сам на сам...”

Аж ось дзвоник. Сам справник прибіг і крикнур: „Де мертве тіло?”

„На місці, ваше благородіє!” одвіт дав голова.

„Писар! одбери понятих чесних людей, візьми з них присягу і веди до тіла: я сей-час буду. Голова! іди зі мною”.

Увівши голову в хату, защепнувся і став його розпитувати, чи нема на кого якого підозріння, хто що казав при цьому ділі.

Голова, як мав Дениса за чесного, то й не сказав, як він приговоривсь, і не забризкав його. І так осталося.

Підїхав і лікар: заприсягли і понятїї. Справник побачив між ними Дениса і каже: „Зачим же в понятті, та такого молодого парня поставили? Тут надобно добросовістних стариків”.

„Це ваше благородіє”, казав голова, „хоть і молодий чоловік, а в нас із стари-

ків нема такого розумного, понятливого і як то все умно розбере.”

Це ж голова казав справникові тихенько, сам усе поглядаючи на Дениса, а той і бачить. Як же справник, почувши це од голови, сказав голосно, і собі дивлячись на Дениса: „Хорошо, подавай його сюда!” то, сее почувши, Денис дуже поблід, а справник і примітив, і буцім і нічого.

Зібрались усі до місця, де лежало тіло; справник велів понятим перевірити, чи нема боєвих знаків?...

„Та нема!” гукнув Денис, здалеку стоячи: „Де вони будуть? Тут разом різонуго ножем, тай амінь”.

Справник замітив і це, і мовчить.

Оглядаючи, знайшли, що поли у світі на кінцях повирізувані, і як коло того знайшли гривеничок, та і догадались, що в світі були гроші, та винято. Як же роззули чоботи і онучи, то і знайшли зашитих аж пять золотих. Тут Денис зовсім забувся, та аж крикнув: „Бач, і не признався!” Та сказавши це, схаменувся, зирнув, аж справник на його пильно дивиться, — так і він не знав, куди йому очі діти: заморгав, поблід, та швидче між народ... Справник ще мовчав.

Як ось настигли жінка й мати Трохимові; за ними учепився й хлопчик його по шостому году. Ще й не дійшли гаразд, а вже жінка і пізнала, і крикнула: „Трохиме. Трохиме, мій Трохимочку!...” і припала до його з матірю, а хлопчик, звісно дитина,

плаче, та кругом його облазить та дивиться.

Справник був повелів одвести їх, щоб не мішали діло робити, а далі й сказав: „Пускай вони його оплачуть. Кров не вода. Ми своє діло успіємо справити”. І став коло їх з лікарем, а Денис, як то привик хвастати, що все поперед усіх і усе б то до ганів рівнягись, так і тепер став коло справника.

І як же то дуже голосили і жалібно приговорювали над Трохимом! Мати каже: „На кого ти мене, мій синочку, лебедику, покинув, пішовши на заробітки? Хто мене, стару, немічну догляне? Лучше б мені смерть заподіяно!” і все таке. А жінка приговорювала: „Промов, мій Трохимочку, хоть одно словечко! Дай мені порадоньку: як мені, без тебе, з дітками бути? Промов слово, скажи, хто розлучник наш? Покажи, чи не було якого свідка, як тебе замучували, як ти душу Господу віддав?”

„А це, мамо, що?” крикнуло хлопя, граючись із чимсь, що виняло з батькової руки.

Справник, почувши це, сказав Денису, що край його, надувшись та на бакир шапку маючи, стояв: „Поглянь, що там таке, і покажи сюди”.

Денис пішов, виняв, подививсь, здригнув увесь, зім'яв у руці і кинув геть. Сам же то поблід, як стіна!

„Чому ти кинув?” крикнув на його справник. „Що там таке? Покажи сюди!”

„Та це нічого, ваше благородіє! це так... бурян”, каже Денис, а самого мов лихорадка трусить.

„Який бурян? покажи сюда!”

„Бурян, так, трава. Мабуть, як покійник умірав, так за траву вхопився, так вона в його руці й зосталась”.

„Та яка ж то трава? покажи сюди”. Так допитувався справник, бачучи, що Денис ні з того, ні з сього, усе більш мішається.

„Та так пе... пере... коти... поле...” ледве промовив Денис.

Тут хлопя ухватило перекотиполе, що як на те прикотилось туди їх багацько, тай показує Денисові і каже з дуру: „Ось дядьку, ще таке, їх багато коло тата, вони мабуть бачили все...” „Брешеш!” крикнув Денис, одіпхнувши хлопця од себе, і вже не тямлячи, що й казати. Так-то вже в його Бог і розум одняв і язик попутав...

„Досить!” крикнув справник. Говори тепер усю правду! Ти знав, що на мертво-му побоїв нема, ти жалкував, що він не признався об золотих, тепер боїшся перекотиполя! Говори, чого ти боїшся його? Розкажуй, як діло було?!”

Денис і сюди і туди, і відбріхуватись би то, так справник на всякому слові так його й піймає, і тільки що покаже йому перекотиполе, то Денис так і затруситься і помертвіє. А далі — ніде дітись — і всьому повинився; за віщо, і через віщо, і як він зарізав Трохима; як той, сердешний здався на перекотиполе; як, утікаючи від-

тіля, щоб обмити кров, усюди по полю чіплялось йому за ноги перекотиполе. І якби не воно тепер, та хлопя з ним у вічи прилізло, то може б ще і одбрехавсь.

„Так от який він бездільник!” сказав справник, а далі напав на голову, і каже: „Як ти смів, голова, назначити у понятих такого ледащого?”

„Щож, ваше благородіє!” приступив голова, а за ним і всі понятії, усе старики сиві та чесні, „він у нас чесна душа — нікому нічого. Коли б усі такі були, то б і добре було!”

„Не було ж у вас, у селі, якої шкоди, і на кого думаєте?” спитав справник.

„Щож?” казали люди: „хоть часом і була шкода, так це не він. Як обиськовали, як він було де сам крадені речі знаходив”.

„Говори, признайся, твое діло?” крикнув справник на Дениса.

Той як затрусився, і повинився у сьому, що як почав з курей красти, та бачачи, що грошики перепадають, так і він дальш; як зазнався з москалями, природженими злодіями; як, і де з ними і кого обікрав, — усе розказав; далі як і старця немічного зарізав, і як на других кару зводив.

Люди, слухаючи його, так і вжахнулись, та аж об поли руками вдарили і кажуть: „Хтож на його надіявся, що воно таке ледащо? Ми думали, що од його розумнішого, моторнішого, і чеснішого і в селі нема, а воно ось яке виявилось! Самий первий злодій, мошенник і душегубець!”

„Хоть люди, не знаючи, і думають про кого, що він добрий, а коли бездільничає і кінці ховає, то Бог його хоть не скоро, а завсігди виявить”, сказав справник і велів Дениса препровадить у город.

Досталося ж Денисові Лискотуну, за всі його діла! котюзі по заслuzі. Полиско-тав його катюга добре і спроважено до товариства, туди, де козам роги правлять.

Так-то суд Божий не потерпів неправди, і хоть кінці були заховані, так Бог об'явив; і через яку покидьку? — через бурян, через перекотиполе.

Народня Бібліотека.

приносить в невеликих книжечках найгарніші твори найбільших українських письменників, поезії, оповідання і драми. Книжки „Народньої Бібліотеки” виходять починаючи з 1. січня 1940 2—4 рази місячно за редакцією Дра У. Пеленського накладом „Українського Видавництва” в Кракові.

Досі появилися такі книжки:

1. Народній Колядник
з нотами ціна —,80 зол.
2. Степан Руданський:
„Співомовки” ціна 1,— зол.
Найвеселіші вірші про нас самих та про наших сусідів відомого українського поета.
3. Марко Вовчок: „Степовий гість” ціна —,60 зол.
Прегарне оповідання про маленьку дівчинку-геройку.
4. Тогобочній: „Мати — наймичка” ціна 1,50 зол.
5. Гр. Квітка - Основяненко: Перекотиполе ціна 0,60 зол.

Незабаром вийде:

6. Тарас Шевченко: „Кобзар”.

Крім того оповідання Івана Нечуя-Левицького, Андрія Чайковського, А. Кашченка і б. ін.

Замовлення приймає:

„УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО”,
Краків, вул. Кармелітська 34, II.